

Голові разової спеціалізованої вченої ради
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
(м.Київ, вул. Січових Стрільців 52 А, 04053)
доктору педагогічних наук, професору,
Сорочан Тамарі Михайлівні

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата педагогічних наук, доцента, професора кафедри педагогіки,
адміністрування, спеціальної освіти та соціальної роботи
ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти»

Рожнкової Тетяни Євгенівни

на дисертаційну роботу **Бобової Людмили Миколаївни**
«Управління адаптацією іноземних громадян та осіб без громадянства до
навчання у закладах вищої освіти України»,
поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки

Ступінь актуальності обраної теми. Актуальність теми дослідження зумовлена комплексом сучасних викликів, що постали перед національною системою вищої освіти України в умовах інтенсифікації глобалізаційних та євроінтеграційних процесів, повномасштабної війни та потреб повоєнного відновлення держави. Залучення на навчання іноземних громадян та осіб без громадянства традиційно є пріоритетним напрямом державної освітньої політики, оскільки забезпечує підвищення міжнародного статусу України, конкурентоспроможності її освітніх послуг та формування людського капіталу. Водночас, у зв'язку з воєнним станом та трансформаційними процесами, спостерігається тенденція до зниження контингенту іноземних здобувачів освіти, що загрожує стабільності функціонування окремих факультетів та освітніх програм закладів вищої освіти України.

За таких умов особливої значущості набуває проблема управління адаптацією іноземних громадян та осіб без громадянства до навчання у закладах вищої освіти України як цілеспрямованої діяльності, що передбачає планування, організацію, координацію, моніторинг та коригування адаптаційних процесів. Незважаючи на наявність вагомих наукових напрацювань вітчизняних і зарубіжних учених у галузі адаптації іноземних студентів, проблема управління цим процесом залишається фрагментарно висвітленою, що створює суперечність між потребою в цілісному науково обґрунтованому підході до управління адаптацією та відсутністю відповідної моделі і методики її реалізації. Саме тому обрана Бобовою Людмилою Миколаївною тема дисертаційного дослідження «Управління адаптацією іноземних громадян та осіб без громадянства до навчання у закладах вищої освіти України» є соціально затребуваною, теоретично значущою та практично необхідною.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень і висновків. У процесі рецензування дисертаційної роботи Бобової Людмили Миколаївни нами було зроблено висновок, що авторкою здійснено вдалий підбір методів дослідження, що сприяли досягненню мети та вирішенню поставлених завдань. Застосовано комплекс взаємопов'язаних теоретичних методів (аналіз і синтез наукової, навчально-методичної літератури та нормативно-правових документів; узагальнення, систематизація та моделювання) та емпіричних методів (анкетування, експертне оцінювання, кваліметричне факторно-критеріальне моделювання, методи описової статистики). Виокремлення, обґрунтування, доцільність і логічність використання вказаних методів свідчать про наукову зрілість здобувачки та достатню методологічну культуру дослідження.

Сформульовані у дисертаційній роботі Бобової Людмили Миколаївни теоретично та експериментально обґрунтовані положення підтверджено опрацюванням широкого кола наукових джерел українських та зарубіжних авторів (238 найменувань, із них 53 – іноземною мовою), що засвідчує достатню теоретичну обізнаність авторки, наукову ерудованість та впевнене орієнтування у проблемному полі сучасних педагогічних досліджень. Достовірність отриманих результатів підтверджується репрезентативністю експертної бази (чотири заклади освіти різних типів і підпорядкування), застосуванням кваліметричного (факторно-критеріального) підходу та методу Дельфі, обчисленням інтегрального показника дієвості моделі (0,95) (стор. 190 – 191 дисертації), а також документально підтвердженим упровадженням результатів дослідження в практику діяльності закладів освіти.

Теоретичний аналіз проблеми управління адаптацією іноземних громадян та осіб без громадянства у ЗВО розглянуто в руслі теоретичних концепцій українських дослідників (О. Ануфрієвої, С. Вітвицької, Т. Довгодько, Г. Єльнікової, Г. Кравченко, В. Маслова, Т. Махині, В. Олійника, З. Рябової, Т. Сорочан, Г. Тимошко та ін.) і зарубіжних науковців (Дж. Беррі, Я. Кіма, Дж. Девіто, Дж. Беннетта, Hans de Wit, Jane Knight, David Killick, Tony Bush та ін.). Сфокусовано на визначенні базових понять «адаптація», «управління адаптацією», «адаптаційний потенціал», «соціокультурна інтеграція», «системний підхід в управлінні адаптацією» (стор. 29 – 53 дисертації), що уможливило аналітичне виокремлення особливостей управління адаптацією іноземних здобувачів освіти в академічному середовищі закладу вищої освіти.

Наукова новизна, теоретична й практична цінність результатів дисертації. Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше* теоретично обґрунтовано й розроблено модель управління адаптацією іноземних громадян та осіб без громадянства до навчання у закладах вищої освіти України, структуровану за п'ятьма взаємопов'язаними блоками: цільовим, нормативно-теоретичним, змістовно-функціональним, технологічним та продуктивно-рефлексивним; визначено критерії та показники результативної адаптації іноземних громадян та осіб без

громадянства й на цій основі розроблено кваліметричну (факторно-критеріальну) субмодель, що забезпечує визначення, ранжування та кількісне обґрунтування вагомості її структурних параметрів; обґрунтовано методiku використання моделі управління адаптацією, яка забезпечує її практичну реалізацію в діяльності закладів вищої освіти (стор. 24 дисертації).

Уточнено зміст та подано авторську інтерпретацію основних понять дослідження, зокрема: «адаптація іноземних громадян та осіб без громадянства до навчання у закладах вищої освіти» – як цілеспрямований, багаторівневий процес пристосування особистості до академічних, соціальних, культурних, мовних та організаційних умов освітнього середовища з орієнтацією на досягнення освітніх результатів; «управління адаптацією іноземних громадян та осіб без громадянства до навчання у закладах вищої освіти України» – як цілеспрямований вплив на фактори та умови, що визначають перебіг і результативність адаптаційного процесу; «адаптаційний потенціал» – як інтегральну характеристику особистості, що визначає її здатність до саморегуляції, подолання труднощів та ефективної взаємодії з новим середовищем; «соціокультурна інтеграція» – як процес поступового входження особистості в культурний, мовний і соціальний простір із збереженням власної ідентичності та формуванням здатності до повноцінної взаємодії; «системний підхід в управлінні адаптацією іноземних громадян та осіб без громадянства до навчання у закладах вищої освіти України» – як цілісну організацію адаптаційного процесу на основі узгодженої взаємодії освітніх компонентів з урахуванням академічних, соціокультурних і психологічних потреб іноземних здобувачів освіти.

Подальшого розвитку набули:

теоретичні підходи до управління адаптацією іноземних громадян та осіб без громадянства до навчання у закладах вищої освіти України з урахуванням сучасних вимог до якості освітнього процесу та міжкультурної взаємодії; підходи до управління адаптаційними процесами у закладах вищої освіти, що передбачають інтеграцію освітньої, соціально-психологічної та культурної підтримки іноземних здобувачів освіти; процедури відстеження та експертного оцінювання результативності адаптації іноземних громадян та осіб без громадянства та ефективності управлінської діяльності закладів вищої освіти.

Структурні частини дисертації логічно пов'язані між собою і становлять органічну єдність.

Основні положення дисертаційної роботи Бобової Людмили Миколаївни можуть бути використані у науковій, освітній та управлінській діяльності керівників закладів вищої освіти для удосконалення управління адаптаційними процесами; у системі післядипломної освіти під час підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників, управлінців освітньої галузі та фахівців, відповідальних за роботу з іноземними здобувачами освіти; у процесі професійної підготовки студентів за освітньо-

професійною програмою «Управління навчальним закладом» галузі знань 07 «Управління та адміністрування» спеціальності 073 «Менеджмент».

Практичне значення наукового доробку Бобової Людмили Миколаївни підтверджено впровадженням результатів дисертаційного дослідження в освітній процес закладів освіти, про що свідчать чотири довідки про впровадження: Київського міського медичного фахового коледжу (довідка № 306 від 25.11.2022), Національної академії статистики, обліку та аудиту (довідка № 718/1 від 16.11.2023), Київського фахового коледжу архітектури, будівництва та управління (довідка № 1158 від 27.12.2024) та Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти» НАПН України (довідка № 01-02/705 від 02.12.2025).

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Зміст дисертації викладено та оформлено відповідно до вимог, що висуваються до такого роду наукових робіт; основні положення дисертаційної роботи виконано з дотриманням структурного та змістового навантаження, наукової упорядкованості та виваженості викладу теоретичних положень і власних міркувань, що висловлюються в річищі теоретичних напрацювань українських та зарубіжних учених.

У вступі послідовно розглянуто та обґрунтовано актуальність теми дослідження; розкрито зв'язок роботи з тематикою науково-дослідної роботи кафедри менеджменту освіти та права Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України «Трансформація професійного розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників в умовах відкритого університету післядипломної освіти» (реєстраційний номер УкрІНТЕІ 0120U104637, дата реєстрації 30.10.2020 р.) (стор. 22 дисертації); сформульовано мету, об'єкт, предмет, завдання, методи дослідження; висвітлено наукову новизну отриманих результатів та їх теоретичне і практичне значення; наведено відомості про апробацію через участь у міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

У *першому розділі* «Управління адаптацією іноземних громадян та осіб без громадянства до навчання у закладах вищої освіти України в теорії та практиці» Бобовою Людмилою Миколаївною здійснено ґрунтовний теоретичний аналіз сутності адаптації як міждисциплінарного феномена та управлінського процесу (стор. 29 – 92 дисертації). Дисертанткою комплексно проаналізовано підходи до тлумачення поняття «адаптація» у працях класиків наукової думки (Ч. Дарвіна, А. Смелсера, Д. Балтеса, Дж. Беррі, Я. Кіма) та сучасних українських і зарубіжних учених, виокремлено співвідношення біологічного, психологічного, соціокультурного та педагогічного аспектів адаптації.

На основі ретельного аналізу наукових джерел дисертантка запропонувала авторське трактування поняття «адаптація іноземних громадян та осіб без громадянства до навчання у закладах вищої освіти» як цілеспрямований, багаторівневий процес пристосування особистості до нових академічних, соціальних, культурних, мовних та організаційних умов

освітнього середовища, що забезпечує включення здобувача освіти в навчальний процес, соціальну спільноту та життєвий простір університету, формуючи здатність ефективно функціонувати і досягати освітніх результатів (стор. 36 – 37 дисертації). Виокремлено компоненти адаптивного освітнього середовища навчання іноземних громадян та осіб без громадянства: мовний, академічний, соціокультурний, психологічний (стор. 42 дисертації). Схарактеризовано українську систему підготовки іноземних громадян та осіб без громадянства до навчання у ЗВО України та її особливості (стор. 54 - 72 дисертації). Заслугове на увагу рис. 1.5 дисертації (стор. 51 дисертації), на якому представлено зміст управління адаптацією іноземних громадян та осіб без громадянства до навчання у ЗВО України як сукупність управлінських функцій.

Проаналізовано основні групи нормативних документів, що регламентують процес підготовки іноземних громадян у закладах вищої освіти України. Окрему наукову цінність становить порівняльний аналіз досвіду Великої Британії, США, Франції та Польщі, що дозволив визначити перспективні напрями розвитку системи управління адаптацією іноземних студентів в Україні (стор. 72 - 92 дисертації).

У *другому розділі* «Моделювання процесів управління адаптацією іноземних громадян та осіб без громадянства до навчання у закладах вищої освіти України» (стор. 95 - 144 дисертації) виокремлено та обґрунтовано чотири провідні фактори успішної адаптації: соціокультурний, психологічний, освітньо-організаційний та соціально-побутовий (стор. 96 – 107 дисертації). Науково обґрунтовано необхідність застосування методу моделювання, що дозволило схематично відтворити та представлено авторську модель управління адаптацією іноземних громадян та осіб без громадянства до навчання у закладах вищої освіти України (стор. 111 - 128 дисертації). Модель структурно поєднує п'ять взаємопов'язаних блоків (цільовий, нормативно-теоретичний, змістовно-функціональний, технологічний, продуктивно-рефлексивний) та забезпечує логічну послідовність управлінських рішень.

Методичний супровід упровадження моделі забезпечено розглядом послідовних кроків, методик та інструментів, які дозволяють оптимально адаптувати обрану модель до конкретних умов закладу вищої освіти (стор. 128 – 144 дисертації). Заслугове на увагу обґрунтоване дисертанткою застосування PEST- та SWOT-аналізів як інструментів адаптивного управління, а також ретельне розмежування понять «методика» та «технологія» з аргументацією доцільності використання саме методики як гнучкої системи прийомів, принципів і процедур.

У *третьому розділі* «Експертне оцінювання дієвості моделі управління адаптацією іноземних громадян та осіб без громадянства до навчання у закладах вищої освіти України» здійснено експертне оцінювання результативності розробленої моделі (стор. 147 – 209 дисертації). Дисертанткою чітко сформовано програму експертного оцінювання, визначено мету, етапи її проведення, мету кожного етапу та очікувані

результати. Дисертантка зазначає, що формування параметрів і критеріїв експертного оцінювання, встановлених у результаті кваліметричного моделювання у дисертації, є ключовим змістовим компонентом першого етапу дослідження. У межах розроблення кваліметричної (факторно-критеріальної) субмоделі було виокремлено шість інтегральних параметрів, які використовувались і в процедурі експертного оцінювання дієвості моделі управління адаптацією іноземних громадян та осіб без громадянства до навчання у закладах вищої освіти України (стор. 156 дисертації). Тобто, визначені параметри стали основою для подальшого кількісного оцінювання дієвості (результативності) авторської моделі. У повному обсязі кваліметрична (факторно-критеріальна) субмодель представлена у (Додаток В дисертації).

Обчислено інтегральний показник дієвості моделі на рівні 0,95, що свідчить про її цілісність, внутрішню узгодженість та практичну придатність до впровадження в закладах освіти різних типів і підпорядкування. Достовірність отриманих результатів перевірялася за допомогою методу Дельфі та факторно-критеріального аналізу.

Експертне оцінювання здійснювалося на базі чотирьох закладів освіти різних типів і підпорядкування (Київського коледжу будівництва, архітектури та дизайну; Київського міського медичного фахового коледжу; Національної академії статистики, обліку та аудиту; ДЗВО «Університет менеджменту освіти»), що забезпечило репрезентативність та валідність отриманих результатів. Заслугує на увагу запропоноване Людмилою Миколаївною ранжування параметрів моделі за психологічним механізмом експертного вибору та сформовані методичні рекомендації щодо використання моделі управління адаптацією іноземних громадян та осіб без громадянства у закладах вищої освіти України, які можуть бути використані закладами вищої освіти як практичний інструмент управління адаптаційними процесами, що сприяє підвищенню якості освітнього середовища, ефективній інтеграції іноземних здобувачів освіти та сталому розвитку як системи адаптації в цілому так і самого закладу вищої освіти (стор. 201 – 209 дисертації).

Повнота викладу основних результатів дослідження в опублікованих працях. Основні результати дослідження Бобової Людмили Миколаївни були опубліковані у 8 публікаціях, з них: 4 наукові статті у фахових наукових виданнях, затверджених Міністерством освіти і науки України; 4 публікації в інших наукових виданнях та матеріалах науково-практичних конференцій (6 публікацій – одноосібних, 2 – у співавторстві).

Ідентичність змісту анотації і основних положень дисертації. Текст анотацій, представлених українською та англійською мовами, є ідентичним та повноцінно відображає основні положення дисертаційного дослідження, мету, завдання, наукову новизну та практичне значення отриманих результатів.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушення академічної доброчесності. Дисертаційна робота перевірена за допомогою

автоматизованої системи StrikePlagiarism, яка підтвердила відсутність академічного плагіату, не виявила порушень академічної доброчесності (ID перевірки 333431431). Дисертація містить результати власних наукових напрацювань здобувачки, всі запозичення коректно оформлені, посилання на джерела подано відповідно до вимог, а представлені дані та результати експерименту є автентичними та належним чином обґрунтованими.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Позитивно оцінюючи підготовлене Бобовою Людмилою Миколаївною наукове дослідження, його наукове та практичне значення, варто зазначити низку дискусійних положень у змісті роботи та висловити окремі побажання:

1. У підрозділі 1.1 дисертації (стор. 36) авторкою ґрунтовно розкрито структуру адаптаційного потенціалу іноземного здобувача освіти, що включає шість компонентів: психофізіологічний, особистісний (психологічний), мотиваційний, соціально-комунікативний, когнітивний та соціокультурний. Однак у структурі авторської моделі управління адаптацією (рис. 2.4, стор. 115) та в кваліметричній (факторно-критеріальній) субмоделі експертного оцінювання зазначені компоненти адаптаційного потенціалу здобувача не знаходять прямого відображення серед параметрів і критеріїв оцінювання. Робота значно виграла б, якби авторка показала чіткий зв'язок між визначеною структурою адаптаційного потенціалу особистості та компонентами розробленої моделі управління, що дозволило б забезпечити цілісність концептуально-теоретичних засад дослідження та практичного інструментарію оцінювання дієвості моделі.

2. У дисертаційному дослідженні (стор. 111 – 128) авторка значну увагу приділяє характеристиці моделі управління адаптацією іноземних громадян та осіб без громадянства до навчання у закладах вищої освіти України, яка структурно поєднує п'ять взаємопов'язаних блоків. Проте бажано було б більш чітко представити внутрішні взаємозв'язки між окремими блоками моделі (цільовим, нормативно-теоретичним, змістовно-функціональним, технологічним та продуктивно-рефлексивним) у вигляді окремої схеми взаємодії або таблиці, де було б показано, як саме результати реалізації одного блоку впливають на змістовне наповнення інших, що сприяло б глибшому розумінню системного характеру моделі. Крім того, на рис. 2.4 доцільно було б окремо виокремити сам результат, який очікується від упровадження авторської моделі, що дозволило б унаочнити її цільову спрямованість та посилити логічний зв'язок між компонентами моделі й кінцевим результатом адаптаційної діяльності закладу вищої освіти.

3. У п. 3.2 дисертації представлено організацію та результати експертного оцінювання дієвості моделі управління адаптацією іноземних громадян та осіб без громадянства до навчання у закладах вищої освіти України, що здійснено в один раунд із залученням чотирьох експертних груп (по сім осіб у кожній). Авторка обґрунтовує доцільність однораундової процедури наявністю попереднього рівня узгодженості експертних оцінок у межах кожного закладу. Однак, з огляду на класичні вимоги до методу Дельфі, який дисертантка використовує як методологічну основу, робота

значно виграла б, якби було проведено хоча б два раунди експертного оцінювання з можливістю коригування експертами власних оцінок з урахуванням узагальнених результатів першого раунду, що додатково підвищило б рівень узгодженості суджень.

4. Дисертаційне дослідження збагатилося б, якщо б у підрозділі 1.3 «Сучасний стан підготовки іноземних громадян та осіб без громадянства у закладах освіти Великої Британії, США, Франції та Польщі» поряд із розглянутим зарубіжним досвідом авторкою було б додатково проаналізовано практику Німеччини, Чехії та Туреччини як країн зі значним контингентом іноземних здобувачів освіти та розвиненими системами адаптаційної підтримки, що дозволило б розширити порівняльно-педагогічну базу дослідження.

5. Попри ретельний аналіз науково-педагогічних праць щодо управління адаптацією іноземних громадян та осіб без громадянства у закладах вищої освіти України, результати дослідження були б більш обґрунтованими і валідними, якби авторка більшою мірою використала у роботі сучасні зарубіжні джерела, представлені у міжнародних наукометричних базах Scopus та Web of Science, що репрезентують останні дослідження у сфері international student adaptation, intercultural management in higher education та internationalization of higher education.

Висловлені зауваження, побажання мають рекомендаційний характер, а тому не знижують наукової і практичної цінності й загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи Бобової Людмили Миколаївни.

Висновок. Дисертаційна робота Бобової Людмили Миколаївни на тему «Управління адаптацією іноземних громадян та осіб без громадянства до навчання у закладах вищої освіти України» засвідчує завершеність і самостійність проведеного дослідження. За рівнем наукової новизни, теоретичною та практичною значимістю відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (із змінами), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44, наказу МОН України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», а авторка Бобова Людмила Миколаївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

Рецензент:

кандидат педагогічних наук,
доцент, професор кафедри педагогіки,
адміністрування, спеціальної освіти
та соціальної роботи ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»

Т. Є. Рожнова